

Uludağ Journal of Economy and Society /
B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt / Volume 38, Sayı / Issue 2, 2019 ss./pp. 1-28

ARİSTO'NUN REFERANSIYLA GELİŞTİRİLEN PRATİK-RASYONELLİK DİNAMİĞİ

Ahmet Yavuz ÇAMLI¹

ÖZ

Modern Batı toplumları, sürekli refah artışını arzulayan ve bunu da ekonomik büyümeye endeksleyen bir anlayışa sahiptir. Gerçekten modern kapitalizmin içselleştirilmesiyle birlikte Batı'da büyük ölçekli üretim ve büyüme kabiliyeti kazanılır. Ancak ekonomik parametrelerin nihai amaç haline dönüşmesi ekonomik faaliyetlere motivasyon sağlayan değerlerin geri plana itilmelerine neden olur. Bu durum adaletsizlikleri tetiklediği gibi Batı insanında bir takım anlam kaybı problemlerine de yol açar. Bu bağlamda çalışmada sadece kendi faydasına odaklanan modern bireyin patolojik problemlerinin çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bunun için Weberyen sosyolojiden üretilen pratik-rasyonellik olgusu Aristo düşüncesi ekseninde araştırılmıştır. Tartışmada Schutz ve MacIntyre gibi düşünürlerle müracaat edilmiştir. Elde edilen bulgular, gerek sosyal ve iktisadi adaletsizliklerin giderilmesinde gerekse bireyin anlam kaybından kurtulmasında, amaç ve değer içerikli pratik-rasyonel anlayış ve eylemin özümsemesini zaruri kılar.

Anahtar Kelimeler: Aristo, Schutz, MacIntyre, Pratik-Rasyonellik.

JEL Kodları: A14. B00. N00.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0746-9755.

**PRACTICAL-RATIONALITY DYNAMICS DEVELOPED
WITH THE REFERENCE OF ARISTOTLE**

ABSTRACT

Modern Western societies have an understanding that desires an increase in welfare and links it to economic growth. Indeed, with the internalization of modern capitalism, large-scale production and growth capabilities are gained in the West. However, the conversion of economic parameters to the ultimate aim causes the values that motivate economic activities to be pushed into the background. This situation triggers injustices as well as causing loss of meaning problems in Western people. In this context, this study aims to solve the pathological problems of the modern individual, which focuses only on his benefit. For this, the practical-rationality phenomenon, produced from Weberian sociology, was researched in the axis of Aristotle thought. In this discussion, thinkers such as Schutz and MacIntyre were consulted. The findings obtained necessitate the internalization of practical-rational understanding and action with purpose and value, both in the elimination of social and economic injustices and individual's loss of meaning.

Keywords: Aristotle, Schutz, MacIntyre, Practical-Rationality.

JEL Codes: A14. B00. N00.

GİRİŞ

Klasik iktisatçıların ya da onların izinden gidenlerin benimsediği homo-economicus diye bilinen birey modeli, sahip olunan imkânlar çerçevesinde fayda veya kâr maksimizasyonu sağlayan rasyonel iktisadi insan anlamına gelir. Modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan bu rasyonel birey her eyleminde akli ön plana alan bir yapıya sahiptir. Ayrıca sadece kendi faydasına, çıkarına, başarısına veya hazzına odaklanır. Bu anlayışın kurumsallaşması, insanı özne konumundan indirip araç haline dönüştüren bir sistemi inşa eder. Tüm bunlar birbiriyle bağlantılı toplumsal, sosyolojik ve psikolojik krizler sürecine neden olur.

Batılı düşünür, filozof, teorisyen ve teologlar; Batılı bireyin genel anlamda anlam üretme problemini çeşitli anoloji ve ifadelerle izah etmeye çalışırlar. Bahsedilen durumu en geniş kapsamlı inceleyen düşünürlerin başında Max Weber gelir. Ona göre bireyin hayatını, faaliyetlerini, sevgisini, sevdiklerini, ürettiği ürünlerini, sahip olduklarını anlamlandırma kabiliyetini yitirmesi *anlam kaybı* olarak ifade edilir (Weber, 1950: 259). İnsanın ürettiği ürünlere yabancılaşması ve aidiyetliğini kaybetmesi *özgürlük kaybına* maruz kaldığını gösterir (Weber, 1950: 209). Hayat evreninin soğuk ve içinden çıkılmaz bir yapıya dönüşmesi *demir kafes* (Weber, 1950: 123) ve kapitalist firmaları yöneten sermayedar sınıf *ruhsuz uzmanlar* ve *hissiz hedonistler* olarak adlandırılır. İnsanın ürettiğine ve mutlu olmak için pek çok maddeye bağımlı olması ise *yeni putperestlik* olarak nitelenir (Weber, 1950: 145). Weber gibi kapsamlı olmasa da benzer problemler Marx'da *yabancılaşma* (Marx, 1975: 324), Polanyi'de *hayaletler dünyası* (Polanyi, 1935: 375), Habermas'da *meşruiyet krizi ve motivasyon krizi* (Habermas, 1973: 50; Habermas, 1984: 143), Durkheim'da *anomi* (Durkheim, 2005: 241), Adorno'da *çocuksu narsizm* (Adorno, 1970: 340), Horkheimer'da *akıl araçsallaşması* ve *akıl tutulması* (Horkheimer, 1947: 43), Lukacs'da *şeyleşme* (Lukacs, 1971: 83) gibi kavramlarla ifade edilir.

Kısmen kendi insanımızın da maruz kaldığı bu krizlerin giderilmesi ve toplumun sağlıklı yapıya kavuşturulmasının başlıca yolu insanın tüm eylem ve kararlarına iyilik, doğruluk, dürüstlük, ahlaklılık, erdemlilik gibi değerleri aşılmasıdır. Bireyin kendi faydasına odaklanıp aynı zamanda karşısındakinin ve toplumun faydasını düşünerek eylemde bulunması *pratik-rasyonellik* kavramına işaret

eder. Weberyen sosyolojiden üretilen bu toplumsal dinamik; adalet, ahlak, erdem gibi değerleri akılcılık potasında eriten bir özelliğe sahiptir.

Pratik-rasyonellik olgusunun Aristo'dan başlayarak onun düşüncelerinden etkilenen Schutz ve MacIntyre gibi isimlerin eserlerinde nasıl tasarlandığı aşağıda araştırılacaktır. Nihayetinde bu dinamiğin yeni bir toplumsal kuram dinamiği olarak ileri sürülmesi savunulacaktır.

1. ARİSTO'DA PRATİK-RASYONELLİK

Aristo pratik-rasyonellik olgusunu hem teorik hem de pratik açıdan detaylı bir şekilde inşa eder (Duran, 2017: 228). Oğluna ithafen kaleme aldığı *Nicomachean Ethics* adlı kitabında bu konuya geniş yer ayırır. Bu eserinde etiğin insan davranışı üzerindeki öneminden ve pratik-rasyonelliğin felsefi temelinden bahseder. Pratik-rasyonellik dizaynında Aristo belli başlı şartların varlığını dile getirir. Herkesin bu şartları taşıyamayacağını savunur. Ona göre pratik-rasyonel eylemi gerçekleştirebilecek birey akıllı, adil, erdemli, doğru karar verebilen, eğitilmiş, iradeli, ölçülü, tecrübeli ve ahlaklı olmalıdır (Aristotle, 1906: 2-15).

1.1. En İyi Telosu

Batı düşünce dünyasının baş mimarı kabul edilen Aristo'ya göre bireyin pratik-rasyonel eylemde bulunmasının belli başlı amaçları vardır. Pratik-rasyonel bir hayatta bireyin telosu en iyiye ulaşmaktır. Aristo tasarımına önce iyiyi sonra en iyiyi tanımlayarak devam eder. Ona göre iyi olan, herkes tarafından istenen ve kabul edilendir (Striker, 1996: 16). En iyi olan ise herhangi bir unsurun kendisi iyi olduğu için sevilmesi ve elde edilmek istenmesi, diğer unsurların da onu elde etmek adına istenmesi ve bu yüzden başka bir unsurun istenmemesidir. Rasyonel eylemde bulunan birey hayatını bu telos üzerine inşa etmeye çalışır. Her düşünce, karar, eylem ve etkinliğini buna yönelik düzenler (Aristotle, 1906: 2). Bu süreçte tek bir iyiden bahsedilemez, amaçlar doğrultusunda pek çok iyinin varlığı tabiidir. Yani bireyin amaçları değişebileceği gibi iyileri de değişebilir (Aristotle, 1906: 13). Aynı zamanda her iyi, herkes için geçerli olmaz.

İyiler aynı olsa da farklı bireylerin onları algılamaları ve açıklamaları değişkenlik gösterebilir (Aristotle, 1906: 9).

Aristo iki çeşit iyiden bahseder. Bazı unsurların bizatihi iyi olduğunu, bazılarının da çeşitli özelliklerine bağlı olarak iyi olana yönlendirdikleri için iyi kategorisinde yer aldıklarını belirtir. Bu unsurların bir amaç olması gerekmez. Özünde iyi olmaları yeterlidir. Görmek, düşünmek, yemek, içmek, uyumak gibi eylemler farklı amaçlar için sevilsen de kendiliğinden iyilerdir (Aristotle, 1906: 11). Bunun yanında onur, erdem, akıl, fayda gibi değerler de kendileri iyi görüldüğü için istenir. Bunlar bireyler tarafından ulaşılmaya çalışılan mutlak hedefler olmasa bile tercih edilen unsurlardır (Aristotle, 1906: 13).

Aristo 'eylemde bulunurken hangi iyiyi arıyoruz?' sorusuyla pratik-rasyonellik kurgusuna devam eder (Aristotle, 1906: 12). Ona göre zenginlik bu konuda güzel bir misaldir. Zenginlik nihai bir amaç olmamalıdır. Bir amaç olarak kabul edilebilir ancak daha yüksek bir amacı gerçekleştirmek için arzu edilen bir durumdur (Aristotle, 1906: 9). Bu bakımdan zenginlik amaçtan ziyade bir araç olarak da değerlendirilebilir. Kendisi iyi olan bir amaç varsa tercih edilen iyi de bu amaçtır. Çünkü insanlar tarafından en çok amaç olarak belirlenen kendisi iyi olandır (Aristotle, 1906: 13).

Ayrıca telosa ulaşmak için farklı yardımcı amaçlar da belirlenebilir. Düşünür bu hususta siyasete işaret eder. Siyaset neler yapılmalı ve nelerden uzak durulmalı konularında ihtiyaç duyulan kanunlardan bahseder. Bu nedenle siyaset var olan tüm iyileri içeren ve yönetilenler için en iyi olana ulaşmayı sağlayan bir alandır (Moss, 2011: 239).

1.2. En İyi'de Mutluluğun Mahiyeti

Aristo en iyi telosuna ulaşmada mutluluğa işaret eder. Pratik-rasyonel eylemin özünü oluşturan iyiye ulaşma durumunda bireyin aynı zamanda mutluluğu elde edeceğini savunur. Mutluluğun zenginlik gibi bir araç olmadığını, onun kendinden dolayı iyi olan, istenilen ve sevilen bir unsur olduğunu belirtir. Bu açıdan rasyonel bireyin nihai amacının mutluluk olduğunu savunur (Aristotle, 1906: 14). Ona göre pratik-rasyonel eylem iyi bir hayatı, iyi bir hayat da mutluluğu getirir.

İyi hayata sahip olan birey aynı zamanda mutludur. Bu yüzden iyi hayat ile mutluluk arasında sıkı bir bağ bulunur (Gurtler, 2003: 803).

Aristo'ya göre bilgiye sahip olmak kişinin telosunu gerçekleştirmesinde önşarttır. Sorulması gereken ise bilinmesi gerekenin ne olduğudur. Aristo, pratik-rasyonel bir hayatın armağanı olan mutluluk için adalet, ahlak, güzel, iyi gibi kavramların bilinmesi ve özümsemesini söyler (Hardie, 1968: 33). Bir başka ifadeyle en iyi amacın gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan yol, yöntem ve şartların neler olduğunun bilinmesi gerekir (Aristotle, 1906: 6). Pratik-rasyonel davranan birey hayatını ve eylemlerini bilgi çerçevesinde organize eder. Bu tarz bireyin kararlarında, eylemlerinde, düşüncelerinde bilgiye dayalı bir eğilim bulunur. Tercihleri birçok seçenek arasından en iyi olandır. Mutluluğa ancak bu şekilde ulaşılabilir. Mutluluk herkese göre farklı anlam içerebilir. Mesela fakire göre zengin olmak, hastaya göre sağlıklı olmak, hapisteki insana göre özgür olmak, hamile bir kadına göre doğurmak mutluluktur (Aristotle, 1906: 5). Anlaşılacağı üzere mutluluk kendiliğinden olan bir durum değildir. Mutluluk elde edilen, çaba sonucu ulaşılan bir durumdur. Herkes mutlu olma imkânı elde edebilir (Aristotle, 1906: 22). Bireyler mutlu olmak için erdemli olmanın yanında hayatta aktif ve bilinçli bir şekilde rol almalıdır. Bu yüzden bir hayvan ya da bir çocuk mutlu olamaz. Onlar için ancak mutlu olma imkânlarının olduğu öne sürülebilir (Aristotle, 1906: 23).

1.3. Erdemler ve Tercihler

Yunan filozofun pratik-rasyonellik kavramının köşetaşlarından birini erdemler oluşturur. Erdem sahibi bireyin iyi bir hayat sürmesi ya da olumsuzluklar yaşasa bile mutlu olması kaçınılmazdır. Erdemli bireyin eylemleri iyi, hoş ve güzel olarak görülür. Her erdemli insan iyiye ulaşılabilir denemez ancak erdemli birey iyi olanı tercih ederse ya da doğru karar verirse nihai amaç olan mutluluğa ulaşılabilir. Hazlarına yenik düşmeyen erdemli insanlar mutludur. Bu durumda mutluluk en güzel, en iyi ve en hoş şeydir denebilir.

Mutluluk ruhun erdemle yoğrulması eyleminin sonucudur (Aristotle, 1906: 21). Bireyin en iyiye ulaşması erdeme uygun olan eylemlerin sürekliliğinden kaynaklanır. Yani birey mutlu olabilmek için erdemli eylemleri yalnızca bir süreliğine değil, hayatı boyunca

Aristo'nun Referansıyla Geliştirilen Pratik-Rasyonellik Dinamiği

gerçekleştirmelidir (Aristotle, 1906: 27). Mutlu insanlar diğer insanlara göre daha fazla erdemli davranış sergilerler. Bireyin hayatında olumlu durumlar olabileceği gibi olumsuz gelişmeler de görülebilir. Olumlu gelişmeler erdemli insanın mutluluğunu artırır. Olumsuz durumlarda ise erdemli insan sabreder ve sebat eder. Her ne olursa olsun hayatının felakete dönüşmesine izin vermez (Korsgaard, 1986: 74). İşini bilen tecrübeli bir komutanın ordusunu en iyi şekilde savaşa hazırladığı gibi ya da iyi bir usta elindeki malzeme ile en iyi ayakkabıyı nasıl yaparsa iyi bir insan da sahip olduklarıyla hayatını en iyi şekilde organize eder (Aristotle, 1906: 26).

Bu arada Aristo toplumsal hayatın gerçeklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade eder. Bireyin mutlu olması sadece erdemli olmasına bağlanamaz. Kişi, erdemlerin yanında dışsal iyilere de sahip olmalıdır. Dışsal iyiler dostluklar, zenginlik, makam, soyluluk, beğenilmek, övülmek gibi unsurlardır (Aristotle, 1906: 345; MacIntyre, 2007: 192). Fakat yukarıda açıklandığı gibi erdemlilik pratik-rasyonel eylemin olmazsa olmazları arasındadır.

Aristo bu önemli unsuru düşünce ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırır. Düşünce erdemleri grubunda bilgelik, doğru karar alma, aklı başında olma gibi erdemler bulunur (Aristotle, 1906: 33). Birey bu tarz erdemlere doğuştan ya da doğal olarak sahip olmaz. Düşünce erdemleri genel olarak eğitimle kazanılır, zamanla bireyin erdem deposunda birikir ve tecrübe edildikçe olgunlaşır (MacIntyre, 2007: 197). Karakter erdemleri grubunda ise cömertlik ve iradeli olma gibi erdemler yer alır. Bir insan övülürken genellikle karakter erdemlerine vurgu yapılır (Aristotle, 1906: 33). Karakter erdemleri tecrübe ve alışkanlıkla kazanılır. Bu sebeple bu kategorideki erdemler tabii şartlardan elde edilmez. Birey öncelikle bu tarz bir özelliğe sahip olur, sonra bunu geliştirir. Yani kişi nasıl ki inşaat sanatını öğrenip ev ustası oluyorsa adil davranarak adil, cesur davranarak cesur olur (Annas, 1988: 156).

Diğer yandan Aristo'ya göre bireyin benzer eylemleri alışkanlık haline getirmesi sonucu huylar oluşur. Diğer bir deyişle birey eylemin sonucunda haz ya da acı duyar. Ortaya çıkan haz ve acılar huyların oluşmasını sağlar (Smith, 1999: 631). Burada önemli olan husus dengedir. Birey çok çeşitli eylemlerde bulunabilir: Uyuyabilir, su içebilir, koşabilir, kitap okuyabilir, müzik dinleyebilir, çalışabilir. Eylemleri sonucu elde ettiği faydalar duruma ve şartlara göre farklılık

gösterir. Ancak gereğinden fazla eylemi sürdürme bireye zarar verir. Doğru olan bireyin dengeli şekilde eylemde bulunmasıdır. Örneğin fazla gıda tüketmek sağlığa zararlıdır, bu yüzden dengeli beslenilmelidir (Aristotle, 1906: 39).

Aristo'ya göre eylemde bulunurken bir tercihte bulunmak ya da bulunmamak, seçmek ya da seçmemek konusunda üç belirleyici vardır. Bunlar güzel, yararlı, zevk alınan ve tam aksi şekilde çirkin, zarar veren, kötü hissettiren unsurlardır (Aristotle, 1906: 41). Pratik-rasyonel eylemde bulunan birey belirleyiciler arasından doğru olanı tercih eder. İyi insan yararlı şeyleri tercih ederken kötü insanın haz konusunda zaafı vardır (Sherman, 1989: 103).

İnsan ruhunda huy, etkilenim ve imkân cepheleri bulunur. Haz duyulan ve zarar veren unsurların sonrasında gelen kıskançlık, korku, merhamet gibi duygular etkilenim olarak belirtilebilir (Aristotle, 1906: 47). Bu duygulardan etkilenmemizi sağlayan yani acı çekmemize ya da sevinmemize neden olan duygular imkândır. Etkilenme hissinin iyilik veya kötülük olarak genelleşmesine huy denir. Mesela bir olaya olması gerekenden daha fazla tepki göstermek (kızmak) huydur. Erdemler ruhta bulunan huy, etkilenim ve imkân kategorisinden huyda yer alır. Yani bir olayda ortaya çıkan tepki ya da davranışın içinden erdemlere ulaşılır (Aristotle, 1906: 49).

Erdem hangi konuyla ilgiliyse o konuda daha iyiye ulaşmayı amaçlar. Daha iyiye ulaşmak da bunları sağlayacak huylarla gerçekleşir (Aristotle, 1906: 49). İyiye ulaşmayı amaçlayan insani erdemlerde veya karakter erdemlerinde duyguların aşırı veya azlığı kötüdür. İyiye ulaşmayı sağlayacak orta yoldur. Pratik-rasyonelliğe göre erdemli olan; en uygun zamanda, makul derecede, doğru kişilere karşı veya onlarla beraber hareket etmektir, zira iyi ve orta olan da budur (Aristotle, 1906: 50). Fazlalık ve eksiklik kötülüğü gösterirken orta olmak erdemi işaret eder. Yani Aristo erdemi ifrat ve tefrit düzeyinden uzak orta bir yol bulma olarak ifade eder (Aristotle, 1906: 46).

Doğru tercihte bulunan erdemli birey iyi huyludur denir. Bu rasyonel aklın bir ürünü veya doğru bir davranış sergileyen bireyin orta yolu benimseme yetisidir. Tabiki orta yol veya orta her zaman iyiye yönlendirir diye mutlak bir geçerlilikten bahsedilemez. Birçok eylemin ortası önerilmez çünkü ortası da kendisi de kötüdür.

Aristo'nun Referansıyla Geliştirilen Pratik-Rasyonellik Dinamiği

Hırsızlık, yalan söylemek, iftira atmak gibi eylemler bunlara örnek verilebilir (Aristotle, 1906: 46).

Buradan hareketle üç tür eylem biçimine ulaşılır. Bunlar iki kötü, bir iyi (orta) eylem biçimidir (Aristotle, 1906: 52). Örnek vermek gerekirse harcamanın ifrat (kötü) düzeyi savurganlık, tefrit (kötü) düzeyi cimrilik, erdem düzeyi (vasat-orta yol) cömertliktir. Pratik-rasyonel eylemde esas olan ifrat ve tefrit gibi kötü olan uç noktaların vasatını (ortasını) tercih etmektir (Aristotle, 1906: 54). Aristo'ya göre bu ilke hemen her eylemde söz konusudur ancak ortayı bulmak kolay değildir. Para harcamak gibi bir eylemi herkes yapabilirken paranın ne zaman, niçin, kim için, nasıl harcanacağını herkes bilemez. Yani pratik-rasyonel eylemde bulunmayı ancak az sayıda insan becerebilir (Aristotle, 1906: 296). Tabii olarak insanlar kimi zaman eksik (kötü) tarafa kimi zaman da fazla tarafa (kötü) meyillidir. Yapılması gereken ise insanların hatalarından ders çıkarıp doğru olanı yapmalarındır (Aristotle, 1906: 56).

Pratik-rasyonellikte eylemin ne zaman, hangi amaçla, hangi araçla, ne şekilde yapıldığı önemlidir. Bu süreçte birey tercihlerde bulunur. Tercihde akıl faaliyetindedir. Pratik-rasyonel eylemde birey kendine hakim bir şekilde hareket eder. Kişi kendine hakim olamıyorsa tercihinin göre değil isteklerine göre eylemde bulunuyordur. Bu bakımdan istek ve tercih birbirinden farklıdır. Tercih beceri isteyen şartlarda ortaya çıkar. Tercih için akıl ve düşünce gereklidir. Tercihde ayrıntılı düşünme kabiliyeti geçerlidir. Akıllı insanlar kendilerinin sonuçlarına etkide bulunduğu şeyler hakkında ayrıntılı düşünürler. Ayrıntılı düşünme eyleminin ardından verilen karar tercihtir (Aristotle, 1906: 62-73). Anlaşılacağı üzere Aristo bireyin pratik-rasyonel eylemde bulunabilmesi için erdemli davranması gerektiğini, erdemli davranmayı sağlayanın ise huylar olduğunu, tüm bunların bilinçli bir şekilde yapıldığını ve yaparken de aklın ön planda olduğunu belirtir (Aristotle, 1906: 180).

Pratik-rasyonellikte eylemlerin doğruluğunu 'duyumu, istek ve akıl' gibi üç önemli nokta oluşturur. Tercih sonucu eylemler ortaya çıkar, tercih ise istekten kaynaklanır. Bu süreci işleten de akıl argümanıdır. Akıl, düşünce ve huy ile eş zamanlı çalışır. Buradaki düşünce ise amaç ve eyleme yöneliktir (Aristotle, 1906: 182). Aristo'nun pratik-rasyonelliğine göre bireyin akli başında olmalıdır. Akli ön plana alan birey para, güç, makam gibi hazlara kendini kaptırmaz. O, iyi hayatın

gerekliliklerini doğru bir şekilde yerine getirir. Dikkat edilirse pratik-rasyonel davranan bireylerde ölçülülük hakimdir. Ölçülü insanlar da aklı başında hareket ederler. Bu açıdan aklı başında olmak bir erdemlilik halidir (Aristotle, 1906: 187).

Bu bakımdan pratik-rasyonel eylem, iyi insanın aklı başında, doğru ve gerçeğe uygun davranışdır (Aristotle, 1906: 198). Birey eylemde bulunurken kendisi için neyin iyi olacağını düşüneceği gibi neyin kötü olacağını da düşünmesi gerekir ki yaptığı eylemden emin olsun, şüphesiz doğru olarak benimsesin ya da karşıdaki kişiye doğru olarak kabul ettirsin (Aristotle, 1906: 247).

10

İİBF Dergi
38/2
Aralık
December
2019

Aristo, pratik-rasyonellikte erdemlere özel önem atfederken en önemli vurguyu adalet erdemine yapar. Çünkü düşünürü göre en önemli erdem adalettir. Adalet diğer insanlarla ilişkileri düzenleyerek tüm erdemleri kendi bünyesinde toplar. Hatta bütün erdemler arasında sadece adalet erdemi diğer insanların da iyiliğine hizmet eder. Adil birey hangi eylemde bulunursa bulunsun mutlaka diğer bireyler için de yararlı olanı yapar. Adaletin en üstün değere layık olması bundan kaynaklanır. Adalet erdemin herhangi bir parçası değil tümüdür. Bu bakımdan Aristo adaleti erdemin ta kendisi, adaletsizliği de kötülüğün ta kendisi olarak ifade eder (Sandel, 2007: 297).

1.4. Pratik-Rasyonel Eylemin İnşası

Aristo, bireyin birbiriyle bağlantılı beş alt eylem türünü aynı süreç içinde gerçekleştirmesi sonucu pratik-rasyonel eylemin tamamlanacağını bildirir. Öncelikle birey içinde bulunduğu durumun özel şartlarını belirleyebilmeli ve idrak edebilmelidir. Ardından oluşturduğu çerçevenin iyilerini ve kötülerini belirli bir bilgi birikimine sahip olmak koşuluyla mantıksal bir süzgeçten geçirerek ortaya koyabilmelidir. Sonrasında eğitim düzeyi, meslek, tecrübe ve kariyer gibi sahip olduğu özelliklerin sunduğu referans ile ulaşmak istediği iyileri tespit edebilmelidir. Bu doğrultuda kendi iyilerine ulaşmak için doğru karar verip önündeki seçeneklerden en iyi olanı saptayabilmelidir. Nihayetinde birey verdiği kararı eyleme geçirebilmelidir. Böylelikle pratik-rasyonel bir eylem tamamlanabilecektir.

Özetle pratik-rasyonel eylem, birincil amaç olan iyinin iyi olduğu için amaçlanması ve yapılmasıdır. Kötü, iyi ve en iyi ayrımı yapabilen rasyonel bireyin sadece bu ayrımı yapması yeterli değildir. Toplumsal hayatta en iyiye yönelik bu anlayışla hareket edebilmelidir. Bu süreçteki ölçütler ahlak ve erdem ekseninde belirlenmelidir. Yani Aristo pratik-rasyonelliği ahlak ve erdem gibi iyiler üzerine inşa eder.

Onun pratik-rasyonellik tasarımını referans alan pek çok düşünür kendi döneminin problemlerine çözüm üretmeye çalışır. Aristo'nun önemi bu noktada ortaya çıkar. Schutz ve MacIntyre da bu isimler arasındadır. Aşağıda Schutz'a kısaca değinilecek, ardından pratik-rasyonellik tasarımını çok geniş bir şekilde ele alan Yeni-Aristocu MacIntyre'in düşünceleri detaylıca incelenecektir.

2. ALFRED SCHUTZ

Avusturya doğumlu sosyolog Alfred Schutz (1899-1959), bireylerin gündelik hayatlarında ortaya koydukları rutin faaliyet ve eylemleri ve bunların içerdiği anlamları Aristo geleneğiyle analiz ederek sosyolojisini inşa eder (Schutz, 1973: 6). Alfred Schutz bir sosyolog olarak toplumun ulaşmaya çalıştığı telosa yani en 'iyi'lere mesai ve enerji harcar. Onun pratik-rasyonellik tasarımının asli öğeleri; iktisadi hayatın telosu olan iktisadi adalete ulaşabilmek için eylem ve eylem motivasyonlarıdır. Bu metodolojiyi benimsemesinin nedeni; motivasyonun, bireyin eylemine atfedilen öznel anlamının inşası ve tespiti için başvurulan temel unsurlar arasında görülmesidir. Schutz'a göre bireyin karar vermesi, tercih yapması veya faaliyette bulunması süreçlerinde iki temel motivasyon kanalı bulunur. Bunlar çünkü (-den dolayı, -dan dolayı) motivasyonu (because motive) ile *in order to* motive dediği amacıyla (-mek için, -mak için) motivasyonudur (Schutz, 2011: 113-115). Aynı kavramın alt şubelerini temsil eden iki kavramın farkı kişinin bir eylemde bulunurken düşünsel olarak hangi olayı başlangıç noktası (hareket noktası) olarak belirlediğidir. Çünkü motivasyonu ile hareket eden birey, geçmişte yaşadığı bir takım olaylar veya edindiği duygular nedeniyle yani deneyimlerine dayalı olarak eylemde bulunur, bu objektif bir olgudur. Bireyin aile ortamı ve sosyal çevresinden ne gibi olumlu olumsuz kazanımlar elde ettiğiyle ilgili faktörlerin açığa çıkmasını ifade eder. Geçmiş dönemlerde yaşadığı krizleri düşünüp bir firma sahibinin yıllık gelirinin bir kısmını ihtiyat kalemine ayırması çünkü motivasyonunu işaret eder. Ya da işçinin daha önce yaptığı bir davranıştan ötürü

aidiyetsiz olduğunu düşünüp ay sonunda onu işten çıkararak firma yöneticisinin davranışı da bu kategoriye girer. Diğer yandan amacıyla motivasyonu ile hareket eden birey ise ileriye dönük hedef ve planlamaları açısından eyleme geçer. Bu da sübjektif bir olgudur. Firma sahibinin daha fazla kâr elde etmek amacıyla tasarruflarını yatırıma dönüştürmesi veya yatırımlarını genişletme çabasında olması amacıyla motivasyonunu ifade eder (Schutz, 2011: 136-138).

Schutz'un Aristo'dan esinlenmesi kısmi niteliktedir. Tercih ve eylem motivasyonları onun sosyolojisinde en dikkat çekici noktadır. Öte yandan Aristo geleneğini günümüze uyarlayan ve en ciddi şekilde içselleştiren düşünür MacIntyre'dir.

12

İİBF Dergi
38/2
Aralık
December
2019

3. MACINTYRE'İN DÜŞÜNCESİNDE PRATİK-RASYONELLİK

Günümüzün en önemli bilim insanlarından biri kabul edilen MacIntyre kurgusunu ahlak, erdem ve adalet gibi çeşitli unsurlarla destekleyerek Batı sisteminin fonksiyonelliğini yitiren dinamiklerine yeni bir form vermeye çalışır. Bu bağlamda o, erdemlerin süslediği bir ahlak felsefesi inşası ve ardından buna dayalı bir adalet kompozisyonu oluşturma peşindedir.

MacIntyre'a göre Weber'in amaç-rasyonel (çıkar odaklı) olarak ifade ettiği olgu (Weber, 1947: 106) günümüz toplumlarındaki ahlaki geriliğin en önemli nedenleri arasındadır. Bu doğrultuda MacIntyre, modern bireyin hayatının adeta mozaiği andıran parçalara ayrıldığını ve bireyin her aşamada ayrı bir ahlaki tutum sergilemeye zorlandığını vurgular. Bu durum evrensel bir ahlaki yapının ya da ortak bir ahlak dilinin oluşmasını engeller. Ona göre bugünün içi boşalmış ahlaki değer yargıları esas mahiyetlerinden olabildiğince uzaklaşmış durumdadır. Bu açıdan düşünür ideal bir ahlak toplumu kurma niyetindedir. Bu meşakkatli süreçte kullandığı doneler ise eski çağlardan özellikle de Aristoteles'ten bu yana gelen ahlaklı yaşam formatları ve erdem prototipleridir.

3.1. Pratik-Rasyonelliğin Birinci Boyutu: Erdem Teorisi

MacIntyre bugünkü erdem kavramından ziyade eski çağlardan bu yana öne sürülen ve benimsenen erdem anlayışına yoğunlaşır.

Düşünür, Antik çağ kültürlerinden başlayarak çeşitli filozof ve düşünürlerin erdem görüşlerini benzerlikleri ve farklılıklarıyla bir süzgeçten geçirerek kendi erdem anlayışını şekillendirir. Bu süreçte Sofhokles, Eflatun, Aristoteles, A. Thomas gibi büyük isimlerin eserlerini inceleyen MacIntyre'ın erdem teorisi üç dinamikten oluşur. Bunlar pratik, öyküsel bütünlük ve gelenektir.

3.1.1. Pratik

MacIntyre'a göre pratik kavramı insan eylemini organize eden genel bir eğilimdir (MacIntyre, 2007: 187). O görüşlerinin daha iyi anlaşılması için örnekler üzerinden hareket eder. Mesela satranç oynamak bir pratik iken oyun taşlarını dizmek bir pratik değildir. Ya da mimarlık bir pratik iken tuğlaları alıp duvar örmek bir pratik değildir. Anlaşılacağı üzere MacIntyre'ın pratik kavramına bakışı bütüncüdür (MacIntyre, 2007: 188). Onun pratik tanımında içsel iyiler ve üstünlük standartları gibi teknik içeriği olan kavramlar yer alır.

Birey, eyleminden iki tür iyi grubu elde eder. Bunlardan birincisi dışsal iyilerdir. Bu tarz iyiler eylemin sonucunda kişinin elde edeceği para, güç, makam, haz, saygınlık gibi unsurlardır. Şayet birey sadece bu amaçla eylemde bulunursa onu hile, yalan, aldatma gibi olumsuz araçlardan alıkoyacak bir etken yoktur. Çünkü bu pratikte birey çıkar odaklı davranır (MacIntyre, 2007: 188). MacIntyre'ın anlayışında kurumlar ya da firmalar dışsal iyileri ortaya çıkaran birimlerdir. Üniversiteler, golf kulüpleri, araştırma ve geliştirme merkezleri, hastaneler, fabrikalar dışsal iyileri geliştirmek için vardır. Bu kurumlarda statü, para, makam ve güç gibi dışsal yani maddi iyi kazanımları ortaya çıkarılır (MacIntyre, 2007: 189). Bundan dolayı MacIntyre'ın dışsal iyi kavramı Weber'in amaç-rasyonelliğine tekabül eder denilebilir (Weber, 1978: 64; Habermas, 1984: 254). Öte yandan kurumlar ayakta kalabilmek için pratiklere ihtiyaç duyar. Pratikler de var olabilmek için kurumlara rağmen güçlü durmak zorundadırlar (Porter, 2003: 40). Maddiyata yönelik ya da kişisel çıkarlar ve rekabetçi ortam, pratiğin esas niteliğini her zaman tehdit altında tutar. Öyle ki MacIntyre günümüzde rekabet olgusunun daima pratiğin dışsal iyilerini ön plana çıkardığından yakındır.

Bir pratiğe içsel olan iyiler yapılan eylemin kişiye değersel katkısı olarak ifade edilebilir. Birey eylemde bulunurken sonucunda para

kazanabilir, terfi edebilir, makam sahibi olabilir. Eylemin gerçekleşme sürecinde ise kişinin rasyonel yolları izlemesi, meşru araçları kullanması, bilgisini ve kabiliyetini geliştirici yöntemleri tecrübe etmesi ya da hataya düşüp yeni stratejiler geliştirmeye çalışması *pratiğe içsel olan iyileri* ortaya çıkarır. (Brewer, 1997: 828). Mesela bir doktora öğrencisinin para vererek gayrimeşru kişi ya da firmalara doktora tezini yazdırması sadece pratiğe dışsal olan iyileri kazandırır. Diğer yandan aynı öğrencinin doktora tezini yazmaya başladığı varsayalım. Öğrenci bu süreçte derin araştırmalar yapar. Yüzlerce kitap, dergi, makale okur. Hayatına zaman ve stres yönetimini entegre eder. Aynı zamanda aile ve iş hayatının gerektirdiği ihtiyaçları karşılamaya çalışır. Otokontrol mekanizmasını geliştirir, analitik düşünme becerisi kazanır, farklı bakış açıları edinir, alanında uzmanlaşır. İşte bu değerler pratiğe içsel olan iyileri gösterir (MacIntyre, 2007: 190).

İçsel olan iyilerin kazanımının şartı eylemin bizzat birey (özne) tarafından gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Burada gelişimin sürekliliği söz konusudur. Bunun yanında içsel iyiler pratiği etkileyen ve yenilik peşinde olan ve pratiğin daha iyi konuma gelebilmesi için bireyin üstün ve etkin şartlar ortaya çıkarma çabasını da oluşturur. Varılmaya çalışılan nokta yani pratiğin üstünlüğü tarihsel süreçte ulaştığı doruk noktasını ifade eder (MacIntyre, 2007: 191). MacIntyre buna ilişkin olarak pratiklerin teknik tarafını vurgular. İçsel iyilerin aracılığı ile teknik kapasitenin, beşeri potansiyelin ve iradenin pratik olgusunu ilerletmesi ve geliştirmesi mümkündür. Bu bakımdan her pratik bir gelenek ve tarihsel birikime işaret eder. Bireyin bir pratik sürecinde fail olarak yer alması, o kişinin bahsi geçen pratikteki tarihsel birikimi oluşturan diğer kişilerle bir nevi iletişime girmesi demektir. Öncül katılımcılarla kurulan ilişki ve iletişim ilgili pratiğin bagajına vakıf olmayı gerektirir (MacIntyre, 2007: 197).

Anlaşılabacağı üzere pratik açısından dışsal iyiler genel itibariyle zararlı iken sadece bu konumdan yarar sağlayana iyidirler. Birey ve toplum nazarında dışsal iyinin sağlanması aynı paralelde ilerlemez. Bir kesim fayda sağlarken diğer kesimin faydası azalır. Buna karşın içsel iyiler he bireyin hem de toplumun kazanımlarını arttıran pratik unsurlarıdır. Düşünür içsel olan iyilerin mutlak surette bazı erdemlerle donatılmış olmaları gerektiğinden söz eder. Hatta içsel olan iyilerle birlikte bu erdemler pratik-rasyonellik olgusunun olmazsa olmazlarıdır. MacIntyre'a göre bahsi geçen erdemler adalet,

dürüstlük, cesaret ve tutarlılıktır. Onun ifadesiyle toplumsal olmanın esas şartı adalet, bu bağları güçlendiren dürüstlük, mevcut değerleri koruyan cesaret ve ahlakın bireyin tüm hayatına egemen olması tutarlılığı gösterir (MacIntyre, 2007: 192).

3.1.2. Hayatın Öyküsel Bütünlüğü

MacIntyre, insan hayatını ve davranışlarını öyküsel bir anlam yükleyerek şekillendirir. Onun düşüncesinde insan hayatı doğum ve ölüm arasında geçen bütünsel bir öyküdür. Bu öyküde bir sonraki adımın veya anın bilenememeziği gerçeği vardır. Öykünün zorunlu bir şekilde öngörülemez olması hayati önem taşır. Ayrıca öyküsel hayat teleolojik niteliktedir. Bireyler hayatlarını diğer bireylerle ilişki kurarak sürdürürler. Geleceğin inşasında bireylerin ortak emekleri ve rolleri bulunur. Bu öyküsel gidişatta her zaman arzulanan sonuçlar gerçekleşmeyebilir. Yine de bireyler ileriye dönük belirli amaç ve hedefler doğrultusunda yaşarlar. Bu bakımdan öngörülemezlik ve amaçsallık aynı hayat formunda yer alır (MacIntyre, 2007: 201-202).

Bireyin öncelikle hangi öykülerde yer almak istediğini belirlemesi gerekir (MacIntyre, 2007: 319). Yaşamak istenen öykülerin birlikteliği bireyin hayat formunu oluşturur. İyi bir hayatın dizaynı iyi öykülere ait olmakla gerçekleşir. MacIntyre'a göre hayatın bu şekilde organizasyonunun yapılması dini ve ahlaki değerlerin öne çıkarılmasıyla mümkündür (MacIntyre, 2007: 203). Bu doğrultuda öyküler insana hayati tecrübe katarak iyi, kötü, doğru, yanlış, güzel, çirkin olanı öğretir. Tecrübe edilen her öykü hayatın gidişatı konusunda bireyi eğitir. Bu bakımdan öyküsel hayat formu ile iyi hayat kavramı arasında bir bağ vardır. MacIntyre insanların iyi hayat arayışına adanmış hayatları, insani iyi hayat olarak vurgular. İnsani iyi hayat formatının gerçeğe dönüşmesiyle ve sistemin barındırdığı pratiklerin işlevini yerine getirmesiyle ortaya çıkan erdemlerden bir iyi tasarımı elde edilir. Erdemler pratiklere içsel olan iyileri sunmakla beraber bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları problemleri ahlaklı bir şekilde çözmelerine de yardımcı olurlar (MacIntyre, 2007: 203).

3.1.3. Gelenek

MacIntyre'ın pratik-rasyonellik olgusunun birinci boyutunun son ayağını gelenek kavramı oluşturur. Onun gelenek kavramı, başı belli olmayan bir zaman diliminden itibaren keşfedilen ve muhafaza edilen pratiklerin oluşturduğu ve pratiklere içsel olan iyilerle süslenen bir olgudur (MacIntyre, 1990: 63). MacIntyre'ın sosyolojisinde gelenek bir sistemi, bir eşyayı, bir hukuk kuralını, bir şiiri, bir dini, bir bölgeyi temsil edebilir. Buna göre MacIntyre geleneği yaygın kullanım alanından çıkarıp, farklı bir çizgide ele alır. Ona göre gelenek dinamik bir çizgide ilerleyen tecrübe ve bilgi birikimidir (MacIntyre, 1990: 65-66). Diğer taraftan gelenek içindeki değerlerin belirli bir dönem boyunca gerçek hayattan dışlanması geleneklerin ortadan kalkmasına yol açar. Bu meyanda düşünür bireyin benimsediği bir geleneğe dair tarihsel bilgi birikimi ya da değerler sistemini bilmenin ve ona uymanın erdeminden söz eder (MacIntyre, 2007: 204).

Anlaşılabacağı üzere MacIntyre ahlaklı toplum dizaynında birinci kademeyi erdemlere dayalı bir ahlak teorisi ile tamamlar. Aşağıda onun ikinci adımı olan adalet olgusu ele alınacaktır.

3.2. Pratik-Rasyonelliğin İkinci Boyutu: Adalet Gelenekleri ve Rasyonellik

MacIntyre bir adalet teorisi oluşturma çabasında olmamasına rağmen adaleti temellendirme meselesine ilişkin yoğun enerji harcar. O, ne çeşit bir rasyonaliteye sahip olunması gerektiğini açıklamaya çalışır. Ona göre tarihsel süreçte ortaya çıkan tüm geleneklerin kendine özgü rasyonelite anlayışları, dereceleri ve kavramları vardır, buna bağlı olarak da birbirine benzer ve farklı adalet anlayışları ortaya çıkar (Graham, 2003: 15). Yani MacIntyre adalet ve rasyonelite ilişkisine ağırlık verir. Adalet anlayışlarının içselleştirdikleri rasyonelite düzeylerine hakim gelenek çerçevesinde geliştirilebilir sürdürülebileceğini vurgular. MacIntyre, çizgisini takip ettiği Aristocu bir metotla adalet erdeminin gelişmesini sağlayacak yol ve yöntemleri sunar. O, ahlak ve erdem gibi değerlerden oluşan adalet kavramına yönelik evrenselleştirilebilecek ilkelerin mevcudiyetinden ve imkanından bahsederek adaletle ilişkin bahis konusu tüm ilkelerin evrensel nitelikte olması gerekliliğini savunur.

3.2.1. Farklı Rasyonelliklerden Üretilen Adalet Kavramları

MacIntyre'a göre adaletin ne olduğunun anlaşılabilmesi ve tanımlanabilmesi için öncelikle pratikteki rasyonelliğin ne olduğu ortaya konulmalıdır (MacIntyre, 1988: 2-4). Mesela aydınlanmacı felsefe kendi görüşü haricinde öne sürülen bütün varsayımları irrasyonel niteler. Böylece bu ekolü takip edenler özellikle MacIntyre'ın vurguladığı düşünceleri yok sayarak belki de rasyonel bir çözüm demetini işlevsiz hale getirirler. Halbuki gelenek temelli ve onun bahsettiği anlamda gelenekler zincirini birbirine bağlayan rasyonalite çeşitleri ve dereceleri evrensel bir adalet anlayışını inşa etmede ya da pratik-rasyonelliğe ulaşmada bir ipucu verebilir. MacIntyre'ın dediği gibi tüm rasyonellik kavramları ve adalet teorilerinin altında farklı anlayışlar yatar. Buradan yola çıkarak MacIntyre da adalet ve rasyonellik araştırmasında farklı gelenekleri ele alır.

MacIntyre Antik Yunan'dan günümüze belli başlı adalet geleneklerine göz atar. Ona göre Homeros geleneğinde pratik-rasyonellik ve adalet kavramları arasında ciddi bir ilişki yoktur. Bu dönem anlayışında adaleti şekillendiren kuralları benimseyip onlara uygun davranmayı erdem kabul eden birey için adalet, mücadele edilip elde edilmesi ya da hak edilmesi sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Başarı sağlayan ya da üstünlük kuran birey adaleti hak etmiş kabul edilir (MacIntyre, 1988: 12). Diğer yandan Aristoteles her şeyden önce *polisi* en üstün hayat merkezi olarak öne sürer. Adalet en olması gerektiği şekilde sadece polis sınırları içinde tecelli eder. Ayrıca bu hayat merkezinde erdemlerin var olma koşulu yine adalettir. Yani adalet erdem amaçlı bir erdemdir. Sosyal hayatın organizasyonu için adaletin zarureti aynı zamanda onun yasalara uymayı gerektiren özelliğinden de kaynaklanır (MacIntyre, 1988: 102-104; Porter, 2003: 45). Aristoteles'e göre adalet erdemine sahip birey pratik-rasyonel eylemde bulunur (MacIntyre, 1988: 103). Bu sürecin işlemesi kısaca şöyledir: Bireyin pratik-rasyonel eyleminin başlangıcında ilk durağı 'arkhe'dir. Tümevarım eyleminde pratik akıl yürütme parçaların idrakini garanti ederken teorik akıl da bütüne ulaştırır. Bu döngüde tecrübe çok önemlidir. Çünkü Aristoteles'e göre sadece tecrübeyle doğru eylemde bulunabilen birey, çıkarımlarından hareketle doğru ilkeyi şekillendirebilir. Keşif hali, bireyin madden ve manen düşünme kabiliyetini geliştirip doğru ilkenin benimsenmesini sağlar. Düşünüre göre karakter erdemlerinin öyküsel hayatta domine gücüne

kavuşabilmesi için phronesis denen entelektüel erdemın öncü olarak belirmesi gerekir. Yani eyleme doğruluk niteliği kazandıran phronesis erdeminin yapı taşı olarak konumlanmasıdır. Aklın bu şekilde işleme sistemi sayesinde bir erdem olarak adalete erişilebilir (Wilkes, 1978: 556). Düşünürün vurguladığı gibi eylemin adilliğini onaylayan phronesistir. Çünkü Aristo'ya göre bireyin her şartta adil davranmasını ve kararlar almasını sağlayan phronesis erdemidir (MacIntyre, 1988: 116-117; Annas, 1989: 389). Kısaca Aristoteles düşüncesinde birey iyi olanı gerçekleştirmeyi temel hedef alırsa pratik-rasyonel eylemde bulunur. Bir eylemde bulunmanın çeşitli amaçları olsa da temel olan iyiye yönelim rasyonel eylemi ortaya çıkarır (MacIntyre, 1998: 52). Augustinus ise erdemlerin en önemlisinin alçakgönüllülük olduğunu söyler. Onun Civitate Dei'sinde erdemsizliğe örnek olarak gurur gösterilir. İsa'nın kurallarıyla donatılan Tanrı Şehri, adaletin tek işlediği yerdir. Burada yaşayan herkes toplumsal hayata aynı derecede katılım sağlar. Ancak Tanrı Şehri'nde kadınlarla köleler aynı alt sınıfta yer alır (MacIntyre, 1988: 147). Bu açıdan Augustinus, ilahi nitelikli adalet anlayışıyla Aristoteles'ten başka bir çizgide ilerler (MacIntyre, 1988: 154-156). Öte yandan Aquinalı Thomas, bireylerin iyi bir hayatın baş aktörü olabilmek için neler gerektiğini araştırma kabiliyetine sahip olduklarını ifade eder. Bu eğilim iyiliği oluşturan prensiplerin keşfine ortam hazırlar (MacIntyre, 1988: 191). Aristoteles gibi Thomas da ilk ilkelerin keşfine bağlı olarak bireylerin doğru eyleme yöneleceğini savunur. Hayatı boyunca doğru ve iyi eylemi bulmaya ve uygulamaya çalışma doğru yaşam formunu gösterir. Thomas'ın düşünceleri MacIntyre tarafından da onaylanır (MacIntyre, 2006: 49). Yukarıda bahsedilen phronesis adlı erdem bu anlayışta prudentia olarak ileri sürülür. Yani Aristoteles'in temel ahlaki erdemi Thomas'ın düşünce dünyasında, tabii yasanın ilahi olan emirlere paralelliği açısından algılanan prudentia ile teolojik bir formata kavuşur (MacIntyre, 1988: 196-197). Bunun yanında ünlü İskoç filozof Hutcheson ile Aristoteles arasında önemli bağdaşmazlıklar bulunur. Hutcheson'un rasyonel eylemi erdemleri refere almaz. Moral duygusu, bu görevi yerine getirir. Düşünür adil olanı tespit etmek için adil olmaya gerek olmadığını ifade eder. Bu anlamda Hutcheson, ne Aristo'nun phronesis erdeminin ne de Thomas'taki prudentia erdemine eskisi gibi mahiyet yükler. O, adalet ve rasyonellik tasarımında prudence erdemini öne sürer. Prudence erdemi yaşamda neyin yararlı veya zararlı olabileceğinin farkında olunup ona göre hareket edilmesidir (MacIntyre, 1988: 260-270). Hume'u da inceleyen

MacIntyre, onun anlayışında bireyi herhangi bir eyleme yönlendirecek motivasyonun tutku olduğunu belirtir. Yine Aristoteles'ten farklı bir görüşe sahip olan Hume'un anlayışında tutkunun iyileştirilmesi ya da denetlenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. MacIntyre, Hume'un bu düşüncesinin modern düşüncenin ilk belirtileri olduğunu söyler (Kallenberg, 2003: 9-10). Bu doğrultuda Hume'a göre adalet olgusu onu sağlayan kuralların haklılığının ortaya çıkmasını gerektirir. Mesela bu kuralların olmadığı durumlarda ortaya çıkacak toplumsal kaos üzerine kurallar inşa edilir. Hume adaletin esas oluşumu mülkiyete bağlar. Bu yüzden adaletle olan inanç ya da saygı mülkiyet hakkına dayalıdır (MacIntyre, 1988: 320-322).

Bu gelenekler arasında MacIntyre en fazla liberalizmin adalet anlayışını eleştirir. Esasında o, aydınlanma felsefesinin değerleri yok eden her görüşüne eleştirel bir yaklaşım sergiler. Ona göre liberalizmin temelinde tercih kavramı yer alır. Bireyin harekete geçmesi yani eylemsel faaliyeti gerçekleştirmesi için öncül güdülenme ya da sebep, tercihinin yönelik olarak amacına ulaşma arzudur. Liberal ya da modern birey tercihler sıralamasına göre kendine anlam yükler. Bu açıdan bireyin kendi ihtiyaç ve isteklerini tespit eder ve ilk akıl yürütme sürecini gerçekleştirir. Bu durumda kişisel arzulara dayalı bir rasyonellik ortaya çıkar (MacIntyre, 1988: 339-342). Dolayısıyla liberal rasyonalitede MacIntyre'a göre eylemi hazırlayan unsur rasyonel bir ihtiyaçtan öte hazzı ve faydaya yönelik şekli bir istektir. MacIntyre, bireylerin farklı tercihleri arasında çatışmaların yaşandığını belirtir. Liberal toplumlarda adaletle duyulan ihtiyaç bu noktada kendini gösterir. Bireylerin ortaya koyduğu amaçlara yönelik tercihlerini pratiğe geçirme esnasında uyulacak ilke ve kurallar bütünü oluşturur. Adaletin temel fonksiyonları arasındadır. Bu düzenleyici adalet sistemi bireysel tercihler arasında hangisinin diğerlerine nazaran daha önemli olduğunu belirlemeye yarar (Solomon, 2003: 114).

Liberal ya da modern toplumlarda yaşayan bireyler ya da topluluklar, sahip oldukları değer sistemlerini ve rasyonellik türü ve derecelerini farklı ve kendilerine has şekilde tanımlarlar. Bundan dolayı bu tarz mozaik bir yapıda görüşlerin çatışması kaçınılmazdır. Fikirsizlik anlaşmazlık durumlarında liberalizmin tarafları sakinleştirecek ve bir çıkar yol gösterecek felsefi yoktur. Bu nedenle liberal toplumdaki problemlerin çözüm süreçlerinin sürekli ötelendiği bir gerçektir.

Ancak tartışmalar rasyonel olarak çözülemese de liberal kurumlar, fikirsel anlaşmazlık ve çatışmalar üzerine yapılan değerlendirmeler belirli düzeyde fayda üretir. Yani MacIntyre'a göre çatışan argümanlar, araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla ve konferans, müzakere, toplantı tarzı oluşumlarla sürekli gündeme getirilir. Sürecin aktif ya da pasif katılımcısı olan liberal birey, kendi tercih, istek ve görüşlerine bir çeşit anlam yükleyebilir. Ortaya atılan fikirler bireylerin anlamlandırmaları ile toplumsal hayatta belirli bir etki gücüne ulaşır. Adalet mekanizması, böyle bir ortamda ileri sürülen fikirlerin ifade imkanlarının eşit şekilde dağılımını yapmakla ve fırsat eşitliğini temin etmekle yükümlüdür. Felsefi düzlemde de tartışmalar bir sonuca bağlanmadan varlığını korumaya devam eder. Karşılıklı fikir alışverişleri genellikle ortak bir paydada buluşmak ve bir sonuca ulaşmak amacıyla değil, bir tartışma platformu oluşturmak ve bu ortamda yer almak için gerçekleştirilir. Liberal anlayış sisteminin çözüme kavuşturamadığı sosyal problemler ağı özellikle liberal ve rasyonel hukuk sistemi ile çözülmeye çalışılır yani liberal toplumlarda filozof ve düşünürlerin yerine hukuk insanları ikame edilir (MacIntyre, 1988: 344-346).

Kısaca MacIntyre, Batı medeniyetinin tarihsel süreçte tecrübe ettiği dört temel geleneğin adalet ve rasyonellik cephesini inceler. Ona göre temel geleneklerin çerçevelediği rasyonellik anlayışından her birinin kendine özgü adalet kavramı ortaya çıkar ve gerek rasyonellik gerekse adalet düşünceleri bu çerçevede birbirinden ayrı frekanslarda gelişir. Düşünüğe göre üretilen rasyonelliklerin diğerinden daha rasyonel olması söz konusu değildir (MacIntyre, 1988: 346-350). Hatta evrensel nitelikte toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirme iddiasında olan sistemlerin hepsi derin bir yanılsa sürüklenirler. Bahsi edilen anlayışa hakim olan tek bir rasyonalite ilkesiyle sadece belirli bir gelenekten üretilen yönlendirmelere göre hareket edilir (Sandel, 2007: 320).

3.3. MacIntyre'ın Genel Değerlendirmesi

MacIntyre, günümüz toplumundaki adalet algısını şöyle açıklar: A bireyi, bir işletme sahibidir. Bu birey bir süredir ev sahibi olmak için para biriktirir. Fakat devletin benimsediği vergi politikaları sebebiyle planladığı ölçüde birikim yapamamaya başlar. A bireyi için bu durum adaletsizliktir. B bireyi ise bir serbest meslek sahibidir. Vergi artışları dolayısıyla alt gelir grubundaki kişilerin gelirlerinin düşmesi

kendisinin satışlarını yani gelirini etkiler. Bu nedenle gelir dağılımı eşitsizliğini azaltacak vergilendirmeyi savunur. Bu ortamda ilgili bireylerin adalete ilişkin talepleri belirli yöntemlerle uzlaşa çerçevesinde sağlanabilir. Ancak aradaki çelişkinin giderildiği söylenemez. Çünkü adaleti talep eden bireyler arasından bir taraf her zaman bedel öder. Böylece politik gayeler uğruna esas değerlerden biri daima görmezden gelinir (MacIntyre, 1988: 362-365). Düşünür, konu edilen iki birey modelinin adalet anlayışlarının liyakat kavramını işaret ettiğini belirtir. İlk birey elde ettiği kazanımları hak ettiğini, diğer birey ise fayda sağlayamadığı duruma ilişkin olarak bunu hak etmediğini savunur. Yani MacIntyre buradaki adaletsiz bir durumun ortaya çıkmasında liyakat unsurunun devrede olduğunu vurgular. Bu da nihayetinde vatanseverlik erdeminin de ortadan kaybolmasına neden olur (MacIntyre, 2007: 238). Kısaca düşünür toplumda genel kabul gören bir adalet anlayışının, ilkelerin ya da değerlerin olmadığını belirtir.

İşte bu sebeple MacIntyre, Aristoteles geleneğini referans alarak adaleti en başta bir erdem olarak ele alır. O, adalet anlayışının rasyonel donelerle donatılmasında Aristoteles'in çizgisine işaret eder. Bir başka ifadeyle düşünür, erdemlerin motive ettiği bir toplumsal anlayışı işaret eder (Frankena, 1983: 585). Yukarıda bahsedilen pratik, öyküsel bütünlük ve gelenek özelliklerine sahip erdem anlayışının yaygınlaştığı bir toplumda pratik-rasyonel bir adalet sisteminin tesis edilebileceğini savunur.

Düşünürü göre pratik kavramı tüm bu formülasyonun özünü oluşturur. Pratiklere içsel olan iyilerin gerçekleştirilmesi ideal hayat biçimini organize eder, bu da nihayetinde ahlaklı toplumun dizaynını motive eder (Beadle and Moore, 2006: 336). Bu bakımdan doğruluk, dürüstlük, cesaret ve tabii ki hepsinden önemli olarak adalet erdeminin ahlaki eylem yüklü bir hayatın olmazsa olmazları olduğu söylenebilir (Schneewind, 1982: 653-654). Yani düşünürü göre bireyler toplumsal hayattaki pratiklere, özellikle içsel iyi arayışı amacıyla katkıda bulunmalı ve bu doğrultuda sahip olunan üstünlük kuralları (optimum davranış) çerçevesinde eylemde bulunmalı ve pratiklere içsel iyileri içselleştirmelidir. Dolayısıyla Aristoteles gibi MacIntyre'a göre de pratiklerin temelinde yatan değersel motiflerin açığa çıkarılmasında ve pratiklerin oluşturduğu geleneğin sürdürülmesine imkan veren toplumsal sistem ve siyasi yapıdaki adalet olgusu, her zaman en önemli erdem olarak karşımıza çıkar (Hauerwas, 2007: 39).

SONUÇ

Bireyin karar ve eylemlerini akılcı bir temel üzerine bina etmesi rasyonelliği tanımlar. Bu sürecin kurumsallaşması rasyonel bir hayat tarzına işaret eder. Tabii olarak bu sürecin birey ve toplum nazarında çeşitli sonuçları gün yüzüne çıkar. Tek amacı fayda ve kârını maksimize etmek olan, üstelik bunu da başaran modern bireyin ekonomik kazanımları uğruna ağır bedeller ödediği su götürmez bir gerçektir. Birey salt amaç-rasyonel eylemleri neticesinde araçsallaşma, metalaşma, yabancılaşma, şeyleşme, soyutlaşma, anlam kaybı, özgürlük kaybı, motivasyon kaybı ve meşruiyet krizleri gibi psiko-patolojik rahatsızlıklara maruz kalır.

22

İİBF Dergi
38/2
Aralık
December
2019

Toplumsal düzen açısından en ideal olanın ekonomik gelişmişlik olarak kabul edildiği günümüzde Batı insanı adeta kendi kurduğu sistemde çıkmaza düşer. Pozitivist ve materyalist felsefenin yaygınlaşmasıyla adalet, iyilik, ahlak, aidiyet, hoşgörü, paylaşma, sağduyu ve yardımlaşma gibi kavramların içleri boşaltılır ve bunlar rasyonalist akım tarafından görmezden gelinir. Rasyonel olmanın temel şartı bireyin bu kavramlardan uzak durmasıyla özdeşleşir. Ekonomi alanında da aynı zihniyet yapısı geçerlidir. Bütün ekonomik faaliyetlerin salt akılcılık ya da faydacılık temelinde icra edilmesi özendirilir ve teşvik edilir. Öyle ki bu değerlerin karşısı eylemde bulunmak günümüz ekonomisinde var olmanın parolası haline getirilir. Bu durumun tüm dünya toplumlarını derinden etkilediği yaşanan ulusal ve uluslararası olumsuzluklardan açıkça anlaşılır.

İnsanlığın içine sürüklendiği ve hapsedildiği bu kaostan kurtuluşu yine rasyonelleşmenin içinden üretilen bir olguda yani pratik-rasyonelliğin özümsemesinde aranabilir. Zira bu çalışmada pratik-rasyonellik yeni bir toplumsal dinamik olarak savunulmaktadır.

Pratik-rasyonelliği tasarlayan öncü düşünürlerden biri Batı düşüncesinin baş mimarlarından olan Aristo'dur. Yunan filozofun tasarımına göre iyi sadece iyi olduğu için tercih edilmeli ve yapılmalıdır. İnsanı iyiye yönlendiren ahlaklı ve erdemli karakteridir. O, bir insanın erdemli olmadan pratik-rasyonel davranamayacağını belirtir. Bu nedenle akıl sahibi insanlar her zaman birincil amaçlara yönelir. Erdemli olmanın en önemli göstergesi de insanların olması gerekeni yani 'telos'u benimsemeleridir.

Aristo'nun Referansıyla Geliştirilen Pratik-Rasyonellik Dinamiği

Çok geniş bir şekilde Aristo geleneğini günümüze uyarlayan MacIntyre'in pratik-rasyonellik teorisi ise erdemlerin motive ettiği ahlak tasarımı ve adalet temasını içinde barındırır. MacIntyre, Aristoteles geleneğini geliştirerek bu kaynağa ait çözüm yollarını modern birey ve toplumların krizleri açısından değerlendirir. Bu açıdan onun pratik-rasyonellik ile açıklamaya çalıştığı olgu ortak bir ahlak dili, ortak iyi kavramı ve herkes tarafından kabul gören ortak bir adalet temasıdır.

Pratik-rasyonelliğin tüm birimler tarafından özümsemesi modern bireyin hak ettiği gibi özne konumuna yükselmesini sağlayacaktır. İnsanlar diğer faaliyetlerinde olduğu gibi ekonomik faaliyetlerinde de iyi olanı tercih etmeye meyilli olacaklardır. Faydacı ve çıkarıcı zihniyetin yerine akıl, ahlak, erdem, adalet gibi dinamiklerle tasarlanan anlayışın ikame edilmesi adil bir iktisadi sistem ve birey modelini ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Adorno, W. Theodor (1970). *Gesammelte Schriften*. ed. G. Adorno und R. Tiedemann, Frankfurt: Suhrkamp.

Aristotle. (1906). *The Nicomachean Ethics of Aristotle* (Tenth Edition). (Trans. F. H. Peters). London: K. Paul, T., T.

Annas, Julia (1989). "MacIntyre on Traditions: *Whose Justice? Which Rationality* by Alasdair MacIntyre". *Philosophy & Public Affairs*, 18(4): 388-404.

24 Annas, Julia (1988). "Naturalism in Greek Ethics: Aristotle and After". *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 4(1): 149-171.

İİBF Dergi
38/2
Aralık
December
2019

Beadle, Ron, Moore, Geoff (2006). "MacIntyre on Virtue and Organization". *Organization Studies*, 27(3), 323-340.

Brewer, K. B. (1997). "Management as a Practice: A Response to Alasdair MacIntyre". *Journal of Business Ethics*, 16(8): 825-833.

Duran, Bünyamin (2017). *Din ve Kapitalizm*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing.

Durkheim, Emile (2005). *Suicide: A Study in Sociology*. (Trans. J. A. Spaulding and G. Simpson). New York: The Free Press.

Frankena, William K. (1983). "MacIntyre and Modern Morality". *Ethics*, 93(3): 579-587.

Graham, Gordon (2003). "MacIntyre on History and Philosophy". M. Murphy (Ed.). *Alasdair MacIntyre: Contemporary Philosophy in Focus*, New York: Cambridge University Press, 10-37.

Gurtler, G. M. (2003). "The Activity of Happiness in Aristotle's Ethics". *The Review of Metaphysics*, 56(4): 801-834.

Habermas, Jürgen (1973). *Legitimation Crisis*. (Trans. Thomas MacCarthy). London: Heinemann.

Habermas, Jürgen (1984). *The Theory of Communicative Action I*. (Trans. Thomas McCarthy). Boston: Beacon Press.

Aristo'nun Referansıyla Geliştirilen Pratik-Rasyonellik Dinamiği

- Hardie, William (1968). *Aristotle's Ethical Theory*. New York: Oxford University Press.
- Hauerwas, Stanley (2007). "The Virtues of Alasdair MacIntyre". *First Things: A Monthly Journal of Religion and Public Life*, (176): 35-40.
- Horkheimer, Max (1947). *Eclipse of Reason*. London: Oxford University Press.
- Kallenberg, Brad (2003). "The Master Argument of MacIntyre's After Virtue", *Virtues and Practices in the Christian Tradition: Christian Ethics after MacIntyre*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Korsgaard, Christine M. (1986). "Aristotle and Kant on the Source of Value". *Ethics*, 96(3): 486-505.
- Lucaks, Georg (1971). *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. (Trans. R. Livingstone). Cambridge: The MIT Press.
- MacIntyre, Alasdair (1988). *Whose Justice? Which Rationality?*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, Alasdair (1990). *Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encyclopaedia, Genealogy, and Tradition*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, Alasdair (1998). *A Short History of Ethics* (Second Edition). London: Routledge.
- MacIntyre, Alasdair (2006). *Ethics and Politics: Selected Essays Volume 2*. NY, New York: Cambridge University Press.
- MacIntyre, Alasdair (2007). *After Virtue: A Study in Moral Theory* (Third Edition). Indiana: University of Notre Dame Press.
- Marx, Karl (1975). *Early Writings*. (Trans. R. Livingstone). Harmondsworth: Penguin.
- Moss, Jessica M. (2011). "Virtue Makes the Goal Right: Virtue and Phronesis in Aristotle's Ethics". *Phronesis*, 56(3): 204-261.
- Polanyi, Karl (1935). *The Essence of Fascism, Christianity and The Social Revolution*. London: Victor Gollancz.
- Porter, Jean (2003). "Tradition in the Recent Work of Alasdair MacIntyre". M. Murphy (Ed.). *Alasdair MacIntyre: Contemporary Philosophy*, New York: Cambridge University Press, 38-69.

Sandel, Micheal J. (2007). *Justice: A Reader*. New York: Oxford University Press.

Schneewind, J. B. (1982). "Virtue, Narrative, and Community: MacIntyre and Morality". *The Journal of Philosophy*, 79(11): 653-663.

Schutz, Alfred (2011). *Collected Papers V, Phenomenology and the Social Sciences*. Springer.

Sherman, Nancy (1989). *The Fabric of Character: Aristotle's Theory of Virtue*. Oxford University Press.

26

Smith, Thomas W. (1999). "Aristotle on the Conditions for and Limits of the Common Good". *American Political Science Association*, 93(3): 625-636.

İİBF Dergi
38/2
Aralık
December
2019

Solomon, David (2003). "Moral Philosophy and MacIntyrean Critique" M. Murphy (Ed.). *Alasdair MacIntyre: Contemporary Philosophy in Focus*, New York: Cambridge University Press, 114-151.

Striker, Gisele (1996). *Rationality in Greek Thought*. Michael Frede & Gisela Striker (Ed.). Oxford University Press.

Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. (Trans. A. M. Henderson, T. Parsons). London: William Hodge and Company Press.

Weber, Max (1950). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Third Impression). (Trans. Talcott Parsons). New York: Charles Scripner's Son.

Weber, Max (1978). *Economy and Society*. G. Roth and C. Wittich (Ed.). California: University of California Press.

Wilkes, K. V. (1978). "The Good Man and the Good for Man in Aristotle's Ethics". *Mind*, 87(348): 553-571.

SUMMARY

The rational individual emerging with the modernization process has a character that puts the mind at the forefront in every action. He also focuses only on his benefit, interest, success or pleasure. The institutionalization of this understanding builds a system that lowers people from their subject position and turns them into tools. All this leads to interconnected sociological and psychological crises. The main way of eliminating these crises and making the society healthy is to instill values such as goodness, righteousness, honesty, morality, virtue in all actions and decisions of the human. The fact that, the individual focuses on his own benefit and at the same time thinks about the benefit of the other and the society indicates the concept of practical-rationality.

One of the leading thinkers who designed practical-rationality is Aristotle, one of the chief architects of Western thought. According to the design of the Greek philosopher, good should be preferred and done because it is good. It is the moral and virtuous character that directs a person to good. He states that a person cannot be practical-rational without being virtuous. That's why rational people always turn to primary aims. The most important indicator of being virtuous is that people adopt 'telos', which is what it should be.

The practical-rationality theory of MacIntyre, which adapts the Aristotelian tradition to the present day, contains the moral design motivated by virtues and the theme of justice. By developing the Aristotle tradition, MacIntyre evaluates the solutions of this resource in terms of the crises of modern individuals and societies.

According to the idea, the concept of practice constitutes the essence of all this formulation. The realization of the good inherent in practices organizes the ideal way of life, which ultimately motivates the design of the moral society. Individuals should contribute to the practices in social life, especially to seek inner good and they should act within the framework of the rules of superiority and internalize the good. Therefore, according to MacIntyre, like Aristotle, the phenomenon of justice in the social system and political structure, which allows the tradition of practices to be exposed and the tradition created by practices, always appears as the most important virtue. In this respect, the fact that he tries to explain with practical-rationality is a common moral language, the concept of the common good and a common justice theme that is accepted by everyone.

The internalization of practical-rationality by all units may enable the modern individual to become the subject as he deserves. People may tend to choose the good in their economic activities as well as in other activities. Substituting

the utilitarian and self-interested mentality with dynamics such as mind, morality, virtue and justice may replace a fair economic system and individual model.